

17 september 1914

Wij hebben al melding gemaakt van het gerucht dat de Duitsers Brussel hadden ontruimd.

Een Antwerps correspondent van de Daily News heeft er nog veel meer bij verteld, naar ons uit het nummer van gisteren blijkt. De Duitsers zijn teruggetrokken langs de linie Namen-Luik; er wordt een brug over de Maas geslagen ten zuiden van Limburg voor de aftocht van de Duitse troepen; in Brussel hebben straatgevechten plaats gehad tussen Pruisische en Beierse militairen ... De correspondent zegt, dat alles uit vertrouwde bron te weten. Hetzelfde telegram bevat intussen de mededeling dat het Belgische leger voorlopig binnen de versterkte linie van Antwerpen blijft. Het klopt niet erg.

De correspondent te Brussel van het Berliner Tageblatt doet, in verband met de bezittingen van de uit België gevluchte Duitsers, aan zijn blad mededeling van de volgende, met de naam van Max Hochdorf ondertekende verklaring, die de stempel van het Duitse gouvernement te Brussel draagt:

“Ik kan de Duitsers, die tot dusverre in België gewoond hebben en thans na de vlucht bezorgd zijn over hun have en goed te Brussel, mededelen, dat, volgens een voorlopig onderzoek, in particuliere woningen niets aangeraakt is. Schade hebben slechts kooplieden en logementhouders in de binnenstad geleden. Particuliere woningen zijn grotendeels verschoond gebleven.

Oxford en Leuven.

Door tussenkomst van het Amerikaanse gezantschap te 's-Gravenhage hebben de hoogleraren aan de hogeschool te Oxford

voor de winter een thuis aangeboden aan de jonge kinderen van de professoren bij de verwoeste Universiteit te Leuven. Doctor Van Dijke, de gezant, heeft de mededeling door twee boodschappers langs twee verschillende wegen naar Leuven verzonden, in de hoop dat de brief door de een of de ander zijn bestemming moge bereiken.

18 september 1914

De Nederlandse ambulance te Brussel.

Het centraal comité in Nederland voor de voor de Nederlandse kolonie te Brussel gestichte Nederlandse ambulance heeft na de eerste zending van fl. 432,95, thans een bedrag van fl. 1150 overgemaakt aan de te Brussel residerende Raad van Nederlands delegatie (die zelf tijdelijk te Antwerpen gevestigd is), ten einde te worden overhandigd aan het comité van de Nederlandse kolonie aldaar.

Verdere steun uit Nederland tot voortzetting van het reeds verrichte goede werk wordt gaarne tegemoet gezien.

Giften worden in ontvangst genomen door het centraal comité voor Nederland, secretariaat Bezuidenhout 21, Den Haag.

Berichten uit Brussel van maandag melden, dat men daar op de hoogte was der laatste overwinningen en hoop begon te krijgen, dat de bezetting der stad niet lang meer zou duren. Zaterdag en zondag heeft men zeer duidelijk het gevecht ten noorden der stad gehoord; op sommige punten kon men zelfs de rookwolken der kanonschoten zien. De Duitsers hebben treinen met Franse gevangenen op Brussel gedirigeerd. Dit heeft aanleiding gegeven

tot betogingen, die echter zonder ongelukken zijn afgelopen. Een derde trein is dan ook langs een andere weg gevoerd.

Leuven.

De waarheid over Leuven, dat wil zeggen wie er op de Duitse troepen hebben geschoten, is nog niet vastgesteld. Wij vinden nu echter een getuigenis, dat bij de andere dient gevoegd te worden, namelijk van ritmeester von Esmarch, een zoon van wijlen professor Esmarch en prinses Henriette van Sleeswijk-Holstein. Ritmeester von Esmarch was bevelhebber van het te Leuven (door wie dan ook) beschoten korpshoofdkwartier, werd bij die gelegenheid zwaar gewond en vertoefte ter genezing te Kiel. De Kieler Neueste Nachrichten van 16 dezer bevat nu het verhaal van de ritmeester, zoals hij het aan een verslaggever van dat blad heeft gedaan. We geven het, zonder commentaar, hier en daar verkort, weer.

“Het was dinsdag 25 augustus 1914. Wij waren ‘s avonds om 6 uur met de trein in Leuven aangekomen en hadden de paarden en de eerste échelon gelost. We zouden naar een Belgische huzarenkazerne marcheren, de dieren voeren en kwartier betrekken. Onderweg bracht de adjudant mij bevel, dat er alarm was geblazen, aangezien onze troepen een 10 km van de stad in gevecht waren. De paarden en de eerste échelon moesten zich naar de Place de la Publique begeven, daar moest er gevoerd worden en vervolgens moesten wij ons bij de troepen voegen. De bevelhebber was in een automobiel vooruitgegaan. Wij stelden ons dus op het plein op. Inmiddels werd het 8 uur. Het begon donker te worden. Regimenten infanterie marcheerden ons voorbij. Aangezien ik maar weinig manschappen ter bescherming van de handwagens had, verzocht ik van één van die regimenten infanterie een compagnie ter versterking. Toen ik deze aan het benedeneind van het plein had

opgesteld, reed ik naar het bovineind naar de voermeester om hem tot spoed aan te zetten.

“Nauwelijks was ik bij hem of ik hoorde het 9 uur slaan. Het was nu volslagen donker. Tegelijkertijd zag ik een raket opstijgen. Op hetzelfde ogenblik werden wij uit alle huizen beschoten. De inwoners schoten door de neergelaten blinden, waaruit men het zag bliksemen. Er moesten dus van tevoren in de blinden gaten geboord zijn, dat wil zeggen, dat de hele overval was voorbereid.”

De ritmeester galoppeerde naar de compagnie, maar werd onderweg van het paard geschoten, getroffen door vier kogels en ettelijke schampschoten. Vervolgens werd hij door een terreinwagen overreden, waarvan de paarden op hol waren geslagen. Zijn oppassers reddden hem het leven, en hij kon nog de compagnie bereiken en bevelen geven.

“De compagnie schoot intussen op alle huizen, waardoor het vuur der inwoners tot zwijgen werd gebracht. De bewoners van het plein hadden, naar het schijnt, in de donkerte niet bemerkt, dat de compagnie was achtergebleven en werden nu waarschijnlijk bang. De manschappen van de compagnie verdeelden zich over de huizen, sloegen de deuren in en staken de huizen in brand, door brandende petroleumlampen in de kamers te slingeren of door gasarmen af te breken en het uitstromende gas aan te steken en kleden en gordijnen in de vlammen te werpen. Zodra de rook sterker werd, kwamen de franc tireurs uit hun huizen de trappen af. Zij hadden nog de wapens in de hand: jachtgeweren, revolvers, legergeweren enzovoort. Het waren verwilderde gestalten, schuim der maatschappij, zoals ik ze nog nooit in mijn leven heb gezien. Ze werden natuurlijk door de beneden staande posten neergeschoten.

Daarop lieten onze brave mannen alle vrouwen en kinderen ongedeerd door.

“Terzelfder tijd was op het station nog een regiment infanterie uit de trein gestapt, welk regiment de verdere zuivering van de stad op zich nam, waarin nog de hele nacht en in de loop van de volgende dag uit de huizen werd geschoten.

“Mijn wonden zijn van een machinegeweer, dat op het balkon van een hotel stond, waarin onze staf ingekwartierd zou worden. Het hotel stond in een zijstraat, twee huizen van de hoek van het plein. Mijn manschappen hebben mij later gemeld, dat zij langs de huizen naar het hotel zijn geslopen en van onderen door een opening in het balkon de lieden aan het machinegeweer hebben neergeschoten. Vervolgens zijn zij het hotel binnengedrongen en hebben de waard en de kelners doodgeschoten en het hotel in brand gestoken.”

De ritmeester werd met andere gewonden naar het ziekenhuis gebracht. “Uit de huizen aan de overkant werd nog op het ziekenhuis geschoten, zodat de infanterie die huizen ‘s nachts nog moest zuiveren. De volgende middag werden wij gewonden naar het station vervoerd, waarbij wij weer beschoten werden.”

Te Luik werd von Esmarch, daar hij te zwaar gewond was om verder te worden vervoerd, in een ziekenhuis gebracht. Hij prijst ten zeerste de behandeling, die hij daar vond van prof. Dr. Menzer, een Duits officier van gezondheid, en van “de beste Belgische chirurg dr. Roersch.” Ook is hij zeer dankbaar voor de verpleging van de katholieke zusters, van geboorte Duitsen. Voor zijn volledig herstel werd hij naar Kiel gezonden.

Berlijn, 18 september. Een naar Leuven gezonden ambtenaar van het Duitse gouvernement te Brussel heeft over de toestand te Leuven het volgende rapport ingediend, dat hedenavond in de Norddeutsche Allgemeine Zeitung. zal worden gepubliceerd. Het is gedateerd: Brussel, 7 september.

Nadat de etappe-commandant te Leuven om een onderhoud met een ambtenaar van het burgerlijk bestuur verzocht had over de daar voor de etappedienst nodig geworden maatregelen, ben ik gisteren naar Leuven gegaan. Ik stelde vast, dat een vijfde of een zesde gedeelte van de stad vernield is. De wijk bij het station is het ergste getroffen. Opzettelijk in brand gestoken zijn alleen de huizen, van waaruit op de troepen is gevuurd. De meeste openbare gebouwen zijn behouden gebleven, bovenal het heerlijke stadhuis, dat, afgezien van enige gesprongen ruiten, volstrekt onbeschadigd is. Enkele openbare gebouwen zijn door overspringende vonken in brand geraakt en vernield. Daarbij behoort de universiteit met de bibliotheek en de stadsschouwburg. De Sint Pieter is slechts zodanig beschadigd, dat herstel goed mogelijk is. Ook konden alle voorwerpen van grote waarde, in het bijzonder de altaarschilderijen, door de Duitse soldaten worden gered.

Het behoud van de kunstschaten is bovenal te danken aan het krachtig optreden van majoor von Manteuffel, de etappecommandant, en zijn beide adjudanten, die, krachtig ondersteund door kolonel Bock van de spoorwegtroepen, alles hebben gedaan om uitbreiding van de brand te voorkomen. In het bijzonder heeft majoor von Manteuffel gedaan wat hij kon voor de redding van het stadhuis en van de abdij der Benedictijnen op Mont César.

Reeds de 28e augustus, de brand had plaats op 25 augustus, kon weer enige orde worden geschapen. De lijken der doodgeschoten inwoners, in totaal 160 tot 180, werden begraven; het opruimingswerk krachtig aangevat.

Professor Nerinx van de universiteit heeft zich ter beschikking van de militaire overheid gesteld en is met de waarneming van het burgemeestersambt belast, dat hij op geheel bevredigende wijze uitoefent. Tegelijkertijd zijn enige leden der rechterlijke macht, waaronder ook de officier van justitie, teruggekeerd, zodat opnieuw recht kan worden gedaan. De rechtbank heeft door krachtig op te treden tegen het janhagel de militaire overheid krachtig ondersteund.

Het grootste deel der bevolking is naar Brussel en Mechelen gevlucht. Daar intussen de plaatselijke bevelhebber de vroegere inwoners, in het bijzonder de ambachtslieden, verlof heeft gegeven terug te keren, is reeds weer een toeneming van de bevolking te constateren. Een aantal winkels is heropend. Ook heeft reeds weer een vertegenwoordiger van het Brusselse filiaal der Duitse bank zich te Leuven gevestigd.

De etappecommandant heeft verder toegelaten, dat de lokaalspoor van Leuven naar Brussel in beperkte omvang het verkeer hervat, zodat nu dagelijks een goederentrein en een personentrein in beide richtingen rijden. Daardoor is voor een van de voornaamste industrieën, de bierbrouwerij, die algemeen het bedrijf weer heeft opgenomen, de mogelijkheid van verzending geschapen. Voorts kunnen door deze verbinding de voor Leuven nodige levensmiddelen worden aangevoerd. Dat is van bijzondere betekenis voor de voorziening met vlees, daar weliswaar nog genoeg vlees aanwezig is op het slachthuis, maar aan het einde van

deze week die voorraad uitgeput raakt en al het vee is weggedreven.

Wat de publieke diensten betreft, de waterleiding, die gedurende de eerste dagen na de brand tengevolge van het grote waterverlies geen druk meer had, functioneert weer. Alleen aan het station moet men zich voorlopig nog behelpen met pompen. De gasfabriek heeft het bedrijf nog niet hervat, daar er gebrek is aan kolen, en de voorziening met elektrisch licht kan nog niet beginnen, daar de centrale te Mechelen op het ogenblik geen stroom levert aan Leuven.

Voor de gevangenen wordt gezorgd door het stedelijk bestuur. Duitsers zijn daar niet meer bij. Diegenen onder hen, wier straf nog niet afgelopen was, zijn naar Aken overgebracht.

19 september 1914

Uit België.

Men schreef ons donderdagochtend uit Vlaanderen: maarschalk von der Goltz, de gouverneur-generaal van België, schijnt te willen beletten dat de bewoners van Brussel de stad verlaten. De vorige week kon dat nog vrij gemakkelijk. Men moest de weg een beetje kennen, wat snuffelen in wegwijzers naar onmogelijke buurtspoorwegen, zich voorbereiden op een wandeling, die soms wel eens 10 km kon bedragen, maar tenslotte ging het toch. Talloze dames kwamen dan ook bij drommen uit Brussel, om hun echtvrienden, met de Brusselse burgerwacht nu al sedert weken in het Vlaamse land gelegerd, te omhelzen. Maar nu is het verkeer bemoeilijkt en daarmee zijn de verbindingen van Brussel met de buitenwereld zeer veel lastiger.

Rijwielen worden meedogenloos in beslag genomen op de weg die van Brussel westwaarts leidt. En de stoomtram Brussel-Ninove, een tot nu toe onbekend ding, dat in de laatste weken van veel groter belang was in ons verkeerswezen, dan ooit een grote internationale spoorlijn geweest is, is dinsdag door uhlanen aangehouden. Alle reizigers werden aan den lijve onderzocht, brieven en dagbladen in beslag genomen, en daarna kon men het veld ingaan en te voet de hoofdstad zien te bereiken.

En toch krijgen we nog berichten uit Brussel. Uit eigen berichten kon ik u reeds voor vijf dagen mededelen, wat er in het Paleis van Justitie gebeurd was. Een soortgelijk verhaal heeft nu de *Bien Public*, maar er blijkt meer te zijn gebeurd, sedert ik mijn nieuws kreeg. Nadat bekend was geworden, hoe de Duitsers in het gebouw waren opgetreden, zijn de eerste magistraten bijeengekomen en hebben een protest opgesteld, getekend door de voorzitters en procureurs-generaal der gerechtshoven, door de procureur des Konings, door de voorzitters van rechtbank van beroep en rechtbank van koophandel, de deken der orde van advocaten en andere vertegenwoordigers der balie. Dit protest, dat de ernst van het gebeurde vaststelde, verzocht dat men het recht hoog zou houden en het paleis zou doen ontruimen. Een gehoor werd verzocht bij de maarschalk, die afwezig was; de heer von Sandt (het hoofd van het burgerlijk bestuur) ontving de afgevaardigden en verklaarde, dat men in het gerechtsgebouw een militaire duiventil en wapens had gevonden. De magistraten konden hem spoedig bewijzen, dat de duiven niets militair hadden, maar de onschuldige vogels waren, die overdag bij tientallen over het plein voor het Paleis van Themis plegen rond te fladderen. Het wapenmagazijn bleek een verzameling te zijn van ter griffie gedeponeerde voorwerpen, zoals elk rechtsgebouw die kent. Men vermoedde nu,

dat naar aanleiding van dit alles het gebouw spoedig ontruimd zou worden.

Het vervoeren van Franse gevangenen door de hoofdstad, waarover ik reeds met een enkel woord schreef, is op de volgende manier in zijn werk gegaan: 2000 krijgsgevangenen Fransen waren te voet van Maubeuge gekomen en per spoor uit Bergen vervoerd, in treinen, die in de stations Brussel-West en Kuregem werden neergezet. Zodra dit bekend werd, zijn natuurlijk uit die volkrijke buurten honderden komen toelopen, om de Franse vrienden te zien, hun moed in te spreken en hen van alles te voorzien. De menigte verborg daarbij haar sympathie voor Frankrijk geenszins, maar gelukkig dat de Duitsers er op dat ogenblik geen aanstoot aan hebben genomen. De volgende trein is zonder ophouden doorgezonden.

Ten slotte meldt de Bien Public nog, dat dinsdag in Brussel generaal von Lüttwitz heeft doen aanplakken, dat het verkeer met automobielen en motorrijwielen te Brussel en voorsteden verboden is, behoudens vergunning der Duitse militaire overheid. Voorts zijn orders uitgevaardigd, om te schieten op elke wielrijder in de omstreken de hoofdstad, en zijn alle duiven in de hele stad gedood.

Derde rapport van de commissie van onderzoek inzake schending van het volkenrecht in België.

Men schrijft ons uit Vlaanderen:

De dagbladen bevatten het derde rapport, op 10 september uitgebracht door de Commissie van Onderzoek inzake schending van het volkenrecht en van de oorlogswetten en -gebruiken aan de Belgische minister van justitie at interim.

Deze commissie bestaat uit de volgende leden: voorzitter Cooreman, minister van staat, Goblet d'Alviella, minister van staat en ondervoorzitter van de Senaat, Ryckmans, senator, Strauss, wethouder der stad Antwerpen, van Cutsem, oud voorzitter der rechtbank van eerste aanleg te Antwerpen. Secretarissen zijn: de Bunswyck, chef van het kabinet van de minister van justitie, en Orts, gezantschapsraad.

Het rapport luidt aldus:

“De twee rapporten, die de commissie de eer had aan Uwe Excellentie aan te bieden, in dato van 28 en 31 augustus, behandelden meer in het bijzonder, het eerste der gebeurtenissen te Aarschot en omstreken voorgevallen, het tweede de verwoesting van een deel der stad Leuven door Duitse troepen.

“Ter aanvulling van het rapport van 31 augustus meent de Commissie nog te moeten opmerken, dat het nu bevestigd is, dat in de dagen volgend op de brand van Leuven de huizen, die nog overeind waren blijven staan en waaruit de bewoners verjaagd waren, geplunderd zijn onder de ogen der Duitse officieren. Op 2 september heeft een getuige nog Duitsers vier huizen in brand zien steken.

“Een ander geval dat het onmeedogende karakter der aan de vreedzame bevolking van Leuven aangedane behandeling onderstreept is ook bewezen kunnen worden. Op 28 augustus is een menigte van 6000 tot 8000 personen, mannen, vrouwen en kinderen, van elke leeftijd en stand, onder geleide van een afdeling van het 162^e regiment Duitse infanterie naar de stadsmanege gevoerd, waar de ongelukkigen de nacht hebben moeten doorbrengen. Het lokaal was zo klein voor het groot aantal

personen, dat deze zijn moeten blijven staan en zoveel geleden hebben, dat in die tragische nacht verschillende vrouwen krankzinnig zijn geworden en zuigelingen in de armen van de moeders gestorven zijn.

“Een communiqué van de Duitse grote staf, waarvan de tekst ons bekend is uit de Kölnische Zeitung van 29 augustus, beweert dat de “kastijding” aan Leuven toegediend haar rechtvaardiging vond in het feit dat een bataljon der landweer, dat alleen in de stad was achtergelaten ter bewaring ter verbindingslijnen, zou zijn aangevallen door de burgerbevolking, die meende dat het gros der Duitse troepen voorgoed vertrokken was. Dezelfde krant heeft een verhaal afgedrukt van een zogenaamde getuige van dit geval.

“Een onderzoek heeft uitgewezen, dat deze bewering als onjuist moet worden beschouwd. Het staat namelijk vast, dat de burgerij van Leuven, die trouwens reeds van tevoren door de gemeenteoverheid ontwapend was, door geen enkele vijandelijke daad de Duitsers heeft getart.

“Een groot aantal dorpen, gelegen in de driehoek tussen Vilvoorde, Mechelen en Leuven, dit wil zeggen in een der meest bevolkte en, tot voor enkele dagen, meest welvarende streken van België, zijn geplunderd, geheel of gedeeltelijk verbrand, de bevolking verstrooid, terwijl, volgens het toeval der ontmoeting, inwoners werden gevangen genomen of doorschoten, zonder vonnis, zonder blijkbare reden, met het enkele doel, naar het schijnt, om vrees aan te jagen en een uittocht der bevolking te verwekken.

“Zo is dit met name geschied in de dorpen of gehuchten Zemst, Weerde, Elewijt, Hofstade, Wespelaar, Wilesele, Buken, Epegem, Wakkerzeel, Rotselaar, Werchter, Tildonk, Boortmeerbeek,

Houtem, Tremelo. Van dit laatste dorp bestaan alleen kerk en pastorie nog; elders vindt men op de weinige gespaarde huizen opschriften als: Nicht abbrennen, Bitte schonen, Gute Leute, nicht plündern. Toch zijn deze huizen later vernield. In al deze dorpen waren de vrouwen, die niet hadden kunnen vluchten, een prooi voor de brutale lusten der Duitse soldaten.

“De zoëven besproken landstreek ligt onmiddellijk naast die van Aarschot, waarvan in een vorig rapport de verwoesting is beschreven.

“De verwoeste streek strekt zich nu uit ten noordoosten van Brussel, waar de belangrijke dorpen Grimbergen en Wolvertem al vernield zijn, terwijl ten zuidoosten van de hoofdstad, op meer dan vijftientig kilometer van het dichtstbijzijnde oorlogsterrein, de stad Waver, die de buitensporige oorlogsbelasting van 3 miljoen, opgelegd door de staf van de vijand, niet had kunnen opbrengen, 50 van haar huizen door het vuur heeft zien verteren.

“We moeten nog mededelen dat op vier en vijf september vanuit een vliegtuig bommen zijn geworpen op Gent en Eeklo, open en niet verdedigde steden.

“Verder zal het uwe excellentie niet onbekend zijn, dat de stad Mechelen, na op 27 augustus geheel door de Belgische troepen verlaten te zijn, gedurende een paar dagen een beschieting heeft te verduren gehad, die de metropolitaanse Sint Romboutskerk, de trots der oude stad, zwaar beschadigd heeft. Eveneens is het stadje Heist-op-den-Berg zonder genade gebombardeerd, zonder dat deze handeling door enig strategisch belang gerechtvaardigd kan worden.

“Om hun aanvallen te verontschuldigen, voeren de Duitsers aan, dat overal waar zij gefusilleerd, verbrand en geplunderd hebben, dit veroorzaakt werd doordat de bevolking gewapenderhand verzet bood. Dat dit feit zich hier en daar zou hebben kunnen voordoen, is niets anders dan hetgeen in alle oorlogen voor kan komen, en wanneer de Duitsers er zich toe bepaald hadden, de schuldigen aan die aanvallen dood te schieten, zouden wij ons slechts te buigen hebben voor de strenge oorlogswetten. In gelijke gevallen echter zouden deze persoonlijke aanvallen, die bovendien volstrekte uitzonderingen zijn gebleven, noch algemene maatregelen van bestraffing rechtvaardigen, maatregelen die de bevolking onzer steden en dorpen in hun persoon en hun goederen troffen, noch het fusilleren, brandstichten en plunderen, dat zowat op ons gehele grondgebied heeft plaatsgehad, en dan nog wel zonder het karakter te dragen van represailles, maar uitgevoerd werd met oprecht verfijnde wreedheid. Bovendien is geen enkele uitlokking vastgesteld kunnen worden te Visé, Warsage, Leuven, Waver, Dendermonde of nog in andere plaatsen, welke het slachtoffer zijn geworden van een algehele vernieling, in koelen bloede uitgevoerd verscheidene dagen na de bezetting, zonder te vergeten het systematisch verbranden van alleenstaande huizen op de wegen, waar de troepen langs kwamen, en het schieten op de ongelukkige bewoners, die wegluchtten.

“In hun pers hebben de Duitsers beweerd, dat de Belgische regering wapens had verstrekt aan de bevolking om deze te gebruiken tegen de invallende troepen. Zij voegen daaraan toe, dat de katholieke geestelijkheid een soort heilige oorlog gepredikt en haar gelovigen opgestookt zou hebben, de Duitsers overal te doden. Eindelijk hebben zij volgehouden, om het doden van vrouwen te rechtvaardigen, dat deze even woest waren als de mannen, en zelfs

kokende olie uit hun vensters op voorbijtrekkende soldaten uitgoten.

“Al deze beweringen zijn leugens. Wel verre van wapens uit te delen, hebben de overheden, bij het naderen van de vijand, overal de bevolking ontwapend; de burgemeesters hebben overal hun gemeentenaren gewaarschuwd tegen gewelddaden, die wedergeweld zouden uitlokken. De geestelijkheid heeft onophoudelijk de gelovigen tot kalmte aangespoord. Wat de vrouwen betreft, behalve volgens een lezing komende uit verdachte bron in een buitenlands dagblad, zij hadden geen andere bezigheid dan te ontsnappen aan de rampen van een oorlog zonder medelijden.

“De ware drijfveren der gruweldaden, waarvan wij de roerende getuigenissen verzameld hebben, kunnen niets anders zijn dan, enerzijds, de begeerte de bevolking te terroriseren en te ontmoedigen volgens de onmenselijke voorschriften der Duitse militaire schrijvers, en, aan de andere kant, de plunderzucht. Een geweerschot, afgevuurd, men weet niet van waar, noch door wie, noch op wie, door een dronken soldaat of een zenuwachtige schildwacht, is voldoende voorwendsel om een gehele stad te verwoesten. Op de plundering in de huizen volgen oorlogsbelastingen in verhoudingen, waaraan met geen mogelijkheid te voldoen valt, en het nemen van gijzelaars volgens de voorschriften der klassieke struikrovers.

“Men moet er ook rekening mee houden, dat alle tegenweer, uitgaande van de afdelingen van het geregelde leger, heel spoedig, ter wille van de zaak, op rekening van de inwoners wordt gesteld, en dat de invallende troep zich onveranderlijk op de burgerbevolking wil wreken over de tegenslagen of zelfs

eenvoudige teleurstellingen, die hij gedurende de veldtocht ondervindt.

“Wij gebruiken gedurende dit onderzoek alleen feiten, gestaafd door deugdelijke getuigenissen. Het moet opgemerkt, dat wij tot heden toe nog slechts een gering gedeelte der misdaden tegen het recht, de mensheid en de beschaving hebben kunnen aanwijzen; zij zullen een der meest duistere en meest weerzinwekkende bladzijden der hedendaagse geschiedenis uitmaken. Als een internationaal onderzoek, zoals in de Balkan gevoerd is door de Carnegie-commissie, in ons land zou kunnen gehouden worden, dan zijn wij ervan overtuigd, dat zij de juistheid van onze verzekeringen zou vaststellen.”

(Getekend) De voorzitter: Cooreman, de secretarissen: Ch. Ernest de Bunswyck, Orts

Tot zover de getrouwe vertaling van het rapport.

20 september 1914

Ambulances te Brussel.

De heer G. N. de Stoppelaar, voorzitter der Nederlandse Kamer van Koophandel te Brussel, heeft enige bijzonderheden meegedeeld omtrent de beide ambulances, welke de Nederlandse kolonie te Brussel sinds het uitbreken van de oorlog heeft ingericht. De ene staat onder leiding van de heer Hugo Andriessse, directeur van het Belgische filiaal van Van den Berg's Ltd, de andere onder leiding van de heer Kaufmann, ondervoorzitter van de Nederlandse Kamer van Koophandel te Brussel.

Reeds de 8^e augustus waren beide ambulances volkomen ingericht en door giften van Nederlandse en Belgische zijde voorzien van genees- en verplegingsmiddelen, enzovoort. Keukeninrichting, operatiezaal, badinrichting, alles was geheel gereed. Maar eerst op 25 augustus kwamen de eerste gewonden. Sedert stroomden er gewonden in grote hoeveelheid toe. Thans herbergen de ambulances, die samen over 110 bedden beschikken, nog 75 verpleegden. Gaarne zouden zij er meer opnemen, maar de beschikbare geldmiddelen zijn daartoe niet voldoende.

Aan de ambulances is een complete staf verbonden van 48 mannelijke en vrouwelijke verplegers, van wie een groot gedeelte gediplomeerd. Twee derde daarvan zijn Nederlanders. Van het Belgische Rode Kruis, waaronder de ambulances zich geschaard hebben, kregen zij de autorisatie tot het gebruik maken van de Rode Kruisvlaggen en de banden om de arm met het rode kruisteken. Maar ze hebben van het Belgische Rode kruis niets aangenomen en alles uit eigen middelen bekostigd om juist het Nederlandse karakter van deze ambulances te doen uitkomen. Dat karakter, volkomen onzijdig en tot hulp aan alle gewonden bereid, zonder onderscheid van nationaliteit, blijkt ook uit het op de buitendeuren aangebrachte opschrift: de ambulances der Nederlandse kolonie nemen op en verzorgen de gewonden van alle oorlogvoerenden, zonder onderscheid van nationaliteit. Daaronder staat: Conventie van Genève.

De ambulances kunnen het met de beschikbare middelen nog een week uitzingen, doch hebben dringend behoefte aan versterking daarvan. Daarom wordt een beroep gedaan op het Nederlandse volk om de ambulances in staat te stellen mede hen, die op de slagvelden gewond geraakten, te helpen. Indien de gelden ruim vloeien, zullen ook meer dergelijke ambulances in België kunnen

worden gesticht, waaraan veel behoefte is. Het Centraal Comité voor Nederland, voor een Nederlandse ambulance in België, waarvan penningmeester is de heer A. F. J. Romswinkel, Kanaal 12, te 's-Gravenhage, heeft reeds fl. 1900 voor dit doel naar België overgemaakt, doch houdt zich voor meer giften ten zeerste aanbevolen. Pogingen worden in verband daarmee aangewend om in verschillende plaatsen van ons land subcomités te vormen, gelijk er reeds een te Rotterdam is opgericht.

De heer De Stoppelaar toonde foto's van het personeel, de ziekenzalen en de verpleegden in de beide ambulances te Brussel, welke dezer dagen in verschillende geïllustreerde bladen zullen worden opgenomen en waarvan prentbriefkaarten zullen worden vervaardigd; de opbrengst van de verkoop daarvan zou aan het ambulancewerk ten goede komen.

De beide behandelende dokters in de ambulances te Brussel zijn Belgen, die staan onder controle van Duitse militaire artsen.

Londen, 19 september. Mevrouw Latour, de vrouw van de directeur van het museum Oberof te Brussel, vertelt hier te Londen, dat Duitse officieren het museum hebben geplunderd. Ze hebben kostbaarheden, porselein en schilderijen ten eigen bate meegenomen. Protesten bij de overheid gaven niets.

Uit Brussel.

Brussel, 15 september.

Uit mijn vorige brief, waarin ik u mijn tocht naar Mons en omstreken en mijn wederwaardigheden aldaar beschreef zal u gebleken zijn dat het niet alleen zeer moeilijk is sedert de laatste dagen Brussel te verlaten, maar ook dat een niet in militair uniform gekleed

persoon op zijn tochten buiten de stad allerhande onaangenaamheden wachten, en tevens dat om allerlei redenen de militaire autoriteiten het verkeer per auto trachten te belemmeren of onmogelijk te maken.

De bepalingen waren tot dusver mild toegepast, de plotselinge ommekeer gaf dus te denken. Bij mijn thuiskomst had ik nog net gelegenheid een bericht aan de bevolking af te schrijven dat ik hier volledigheidshalve in zijn geheel laten volgen.

“Het verkeer van particuliere automobielen is, zonder bijzondere toelating, af te leveren door het Duitse kommandantschap, Wetstraat 6, verboden in de stad Brussel en omliggende gemeenten. Vergunningskaarten worden enkel in dringende gevallen afgegeven. Overtredingen tegen deze verordening worden met inbeslagneming der voertuigen gestraft. De Duitse troepen die rond Brussel opereren hebben bevel gekregen van de 15^e af te schieten op iedere wielrijder in burgerkleren. Deze maatregel moet genomen worden omdat het bewezen werd, dat de bezetting van Antwerpen gedurig door wielrijders omtrent de bewegingen onzer troepen onderricht werd. Ten tweede. Bezitters van reisduiven, die zich van deze niet op de 15^e 's middags ontdaan hebben alsook zij die door seinen of op welke andere wijze ook trachten de Duitse militaire belangen te schaden, zullen volgens de krijgswetten worden gestraft.”

Getekend, de militaire gouverneur van Brussel

Vrijheer von Lüttwitz, generaal-majoor.

Het wordt er dus niet gemakkelijker op, al is de mogelijkheid ter verkrijging van een vergunningskaart nog altijd niet buitengesloten. Nauwkeurig moet bewezen worden dat een zeer dringend geval

zich in ieder bijzonder geval voordoet, en daar dit geheel van de beoordeling der ambtenaren afhangt en sedert de laatste gebeurtenissen de Duitsers ten zeerste voor spionage beducht zijn, ligt het voor de hand dat het “dringende” niet of bij hoge uitzondering wordt ingezien en dus het verlaten van Brussel bijna tot de onmogelijkheden behoort.

Het is voor ieder die tussen de regels weet te lezen, gemakkelijk de oorzaak van deze verscherpte bepalingen te doorgronden. In weerwil van al de verzekeringen die door het bewind aan het volk werden verkondigd, dat zowel in het zuiden, aan en bij de Franse grenzen, als ten noorden van Brussel de bewegingen der Duitse troepen met succes werden voortgezet, wist men hier wel beter. De herhaalde uitvallen, door drie divisies van het Belgische leger buiten Antwerpen ondernomen, het bedreigen van de grote verbindingslijnen in Noord-België door die troepen mag dan een tijdelijk succes geweest zijn, het Belgisch-Engelse leger mag, volgens de officiële Duitse lezing, tot achter de fortelinie bij Antwerpen zijn teruggeworpen, een vaststaand feit is het dat het offensief der bondgenoten op dit gedeelte van het oorlogsterrein geenszins is gebroken en zonder twijfel bij de eerstvolgende zich voordoende gelegenheid zal worden hervat.

Men mag de waarde van deze operaties niet onderschatten. De haven van Oostende is nog steeds zoals de zeeweg daarheen in Belgisch-Engelse handen. Verliezen, munitie en levensmiddelen kunnen daar worden aangevoerd en aangevuld. De Duitsers moeten dientengevolge steeds zorg dragen op hun hoede te zijn en een niet onbelangrijk deel van hun troepen wordt onttrokken aan de strijdmacht in Frankrijk, van waar de berichten reeds lang niet meer zo optimistisch luiden als tot dusver.

Te Brussel, knooppunt van spoorwegen, vanwaar een dicht net van straatwegen naar alle richtingen leidt, in het midden gelegen tussen het Franse en het Belgische oorlogsterrein, is het de meer dan oppervlakkige beschouwer mogelijk zich enigszins een denkbeeld te vormen van de wisselvalligheden van het wapengeluk. Voor wie zich de moeite geeft nauwlettend toe te zien op het verplaatsen der troepen en de richting waarin zij zich begeven, voor wie hun sterkte of samenstelling weet te schatten of er de waarde van weet te bepalen is het niet al te moeilijk zich ongeveer een beeld te scheppen van hetgeen zich op Franse bodem of in België afspeelt. Daarbij bieden de officiële, door het Duitse gouvernement iedere dag bekend gemaakte berichten een niet te versmaden leidraad. Reeds deelde ik u in een vorige brief mee dat iedere overwinning van enige betekenis sedert mijn verblijf of mijn periodiek terugkeren te dezer stede zo spoedig mogelijk werd bekend gemaakt en de betekenis ervan gewoonlijk als toelichting volgde. Sedert de 13^e nu, dat is dus na de hervatte actie in Noord-België en de resultaten op de Franse linkervleugel, zijn de officiële berichten mat van kleur en weinig zeggend. Zij maken de indruk van iets te moeten mededelen, doch de ware toestand te verheimelijken. Aan voor dit ogenblik weinig betekenende voorvallen, als bijvoorbeeld de ontvangst van kardinaal Mercier te Londen, de bevordering tot luitenant-generaal van de Duitse kroonprins, de gedachtewisseling over het gebeurde te Leuven, wordt een plaatsruimte afgestaan die doet denken dat, nu ja, het nu eenmaal nodig is iedere ochtend een bericht de wereld in te zenden, omdat men dat tot dusverre steeds gedaan heeft. Van de eigenlijke krijgsbedrijven verneemt de bevolking evenwel nagenoeg niets. Het is te begrijpen dat deze aan een en ander beschouwingen vastknoopt die, gesteund door vage berichten en geruchten, de hoop doet herleven en reeds een heldere toekomst opent. Dat het uitvaardigen van bovenvermelde

proclamatie daartoe meewerkt en de bevolking er iets in ziet wat geenszins de bedoeling is van het gouvernement, is in dat verband te verklaren. Het tijdstip waarop het bericht werd bekend gemaakt is voor velen mee de oorzaak van een blijmoedig commentaar.

Ik hoop dat het mij gelukt is door het bovenstaande u de kentering in de mening van een groot deel der Belgische bevolking te tekenen. Het is met het oog daarop en ook door andere kentekenen, die zo nu en dan aan het daglicht treden, dat naar mijn opvatting en zienswijze, wat de militaire operaties betreft, we thans op het dode punt zijn aangekomen. Naar welke zijde de weegschaal definitief zal overslaan, wie zal het zeggen? Zeker is het dat grote gebeurtenissen van verre strekking op til zijn en misschien op het ogenblik dat ik dit schrijf reeds hebben plaatsgehad. In dat geval voorzie ik, zoals men het bij u wel eens uitdrukt, het er van komen dat hier nog rare dingen gebeuren.

Nog heb ik u iets te melden over het werk van liefdadigheid en barmhartigheid dat door bemiddeling der Nederlandse kolonie te Brussel is tot stand gekomen en dat in hoge mate de belangstelling en steun verdient der landgenoten in het vaderland. Ik bedoel de oprichting van de Nederlandse ambulance die ik in staat was te bezoeken en wiens nuttig werken ik van nabij heb kunnen gadeslaan.

Bij het uitbreken van de oorlog kwamen op initiatief van het bestuur der Nederlandse Vereniging van Weldadigheid de voorzitters van onderscheiden andere verenigingen en corporaties als de Nederlandse Vereniging; de Nederlandse Vereniging Limburgia, de Vereniging het Vaderland en andere samen om te geraken tot het inrichten van een ambulance die haar vruchtbare en heilbrengende hulp niet slechts op het slagveld doch ook, en dit in hoofdzaak, zou

verlenen door het verplegen van gewonden van iedere landaard der strijdvoerenden in een daarvoor op te richten hospitaal. Krachtig gesteund door de vertegenwoordiging van het moederland in de Belgische hoofdstad bleef een Nederlandse kamer van koophandel te Brussel niet achterwege haar medewerking te verlenen. Reeds de derde dag na het begin van de krijg, de 6^e augustus, was door ijverig samenwerken een organisatie tot stand gekomen die over niet minder dan 120 bedden kon beschikken. Hoogst verdienstelijk werk en niet genoeg te waarden moeite gaven zich de heren dokter H. Obreen, Kamps, Holtappel, van Sorgen en meer, die bij hun uitgebreide werkzaamheden op ander gebied de tijd vonden zich ten volle aan de moeitevolle arbeid te wijden.

Grotendeels uit eigen middelen werden de grote kosten bestreden. De "Ambulance Hollandaise I" werd opgericht in de fabrieksgebouwen van de heer G. S. Kaufmann, rue Plantin 35, terwijl door de onbaatzuchtige hulp en medewerking van de heer Andriesse, de directeur der firma van den Bergh's Ltd. een gedeelte der machtige etablissementen in de rue de Bonne 68 ter beschikking werden gesteld. Beide ambulances werden ingeschreven bij het officiële Belgische Rode Kruis en ontvingen de nummers 147 en 151.

Als door een toverslag werden de gebouwen aan hun oorspronkelijke bestemming onttrokken en onder voorlichting en door de toewijding der dames mevrouwen Andriesse en Kaufmann, die dag en nacht in de weer waren om zo spoedig mogelijk hulp te bieden zodra deze zou worden verlangd, waren er hospitalen in gereedheid gebracht die iedere kritiek kunnen doorstaan.

Bewonderenswaardig is het hoe met plaats en ruimte is gewoekerd, hoe zelfs het personeel der fabrieken meewerkte om alles te

regelen. Zo werd de garderobezaal van Van den Bergh, waar tussen haakjes niet minder dan 300 personen werk vinden, ingericht tot, men mag zeggen, een model-operatiezaal. De smederij werd gemetamorfoseerd in een badkamer, het schaftlokaal in een ziekenzaal voor 27 bedden, een zaal waar een deel van het administratief personeel in gewone omstandigheden vertoeft, werd bestemd om 16 ongelukkige verminkten, een andere zaal om er nog eens 20 te herbergen. De liften werden voor het vervoer van gewonden ingericht, de drukkerij, tot zelfs de ijsfabriek zou in het vervolg worden dienstbaar gemaakt voor werken der menselijkheid. Onderkieren en linnengoed (mevrouw Andriessse toonde mij met de trots van iedere Hollandse huisvrouw de linnenkast), werden in de fabriek en door de fabrieksmeisjes (ik mag hier wel dames zeggen), eigenhandig gemaakt of hersteld.

In één woord schitterend is de leiding en de uitvoering, zo ook in de rue Plantin waar de Heer Kaufmann gesteund door zijn gade alles in het werk stelde om met iets voor de dag te komen dat in de ware zin van het woord op de naam hospitaal mag aanspraak maken.

Het medisch personeel der ambulance I staat onder de leiding van de bekende Belgische geneesheer dokter G. Dufort, aan wie zijn landgenoot, dokter Cantineau is toegevoegd; de eveneens Belgische dokters M. Rosman en G. van der Meerschen. Docter Rosman is een chirurg van naam, kozen de ambulance I als terrein van hun werkzaamheid. Zij vonden in de heren David Neuten, een te Parijs wonend Nederlander, en M. T. Nieuwenhuys als chef-ambulanciers krachtige medewerking.

Twaalf verplegers en evenzoveel verpleegsters werden aan de hospitalen verbonden; zij weer staan onder leiding der hoofdverpleegsters, wier namen ik hier niet wil weglaten, het zijn

de Hollandse dames Christina van Wijk, Marie Willems, Neeltje Sprey, Marie Padmos, Pelosi van Wijk, Nagel en van Maurik, zomede zuster Anna Haanstra, die haar in de Balkanoorlogen opgedane rijke ervaring hier kan aanwenden. Een Belgische hoofdverpleegster Fernande Corin en haar Italiaanse collega Sophia Antonelli voltooien deze naamlijst.

De afmattende verplegingsdienst wordt door drie elkaar aflossende groepen, ieder van 8 personen, vervuld, die telkens onafgebroken 12 uren dienst doen, om dan 24 uren rustig te genieten; maar de dames Wirsch en Andriese, aan wie de loop van de huishoudelijke dienst met name de keuken en de bewassing is toevertrouwd en die onvermoeid door hen met pijnlijke zorg wordt waargenomen, zijn dag aan dag in touw te vinden, doch zoeken niet, de tijd enige rust te nemen.

Leuvense kunstschaten.

Naar aanleiding van het geïllustreerde artikel, dat dokter Jan Kalf onlangs schreef in de Groene Amsterdammer over de verwoeste en nog gedeeltelijk of geheel behouden monumenten van Leuven, hebben, zo wordt uit Den Haag aan De Tijd gemeld, twee vermogende heren uit Rotterdam pogingen aangewend, om met vereende krachten van ook andere kunstliefhebbers het behoud dezer monumenten zoveel mogelijk te verzekeren.

Ze hebben zich hiertoe in verbinding gesteld met dr. Kalf en de architect Berlage. Hun voorlopig plan mocht de volle goedkeuring wegdragen van zijne excellentie dr. Loudon, minister van buitenlandse zaken, en van de Belgische gezant te 's-Gravenhage. Daarna hebben zij gezamenlijk een verzoekschrift gericht aan de Duitse gouverneur te Brussel, generaal von der Goltz, dat hun moge

worden vergund, uit eigen middelen de althans direct nodige voorzorgsmaatregelen te mogen nemen. De twee Rotterdamse kunstliefhebbers stelden voor dat doel reeds bij voorbaat een vrij aanzienlijke geldsom beschikbaar. Op het verzoekschrift is echter uit Brussel generlei antwoord ingekomen, ofschoon het daarheen met een officiële koerier was verzonden.

Achteraf blijkt uit de laatste berichten, dat de Duitse regering zich de zorg voor Leuvens monumenten en kunstschaten zelf wenst voor te behouden en daartoe reeds maatregelen heeft genomen.

Uit België.

Men schrijft ons uit Vlaanderen zaterdagochtend.

Generaal von Lüttwitz, die von der Goltz vervangen schijnt te hebben, tenminste in zover het de uitvaardiging van openbare bevelen betreft, heeft de bevolking bevolen de Belgische vlaggen in te halen. In zijn aangeplakt bericht zegt de generaal, dat deze vlaggen door de Duitse soldaten als een uittarting worden beschouwd. Om nu te beletten dat de troepen op eigen hand optreden, verzoekt hij de inwoners zelf de vlag op te bergen. De gouverneur, eindigt het stuk, heeft volstrekt geen plan de gevoelens en de waardigheid der inwoners te kwetsen. Zijn enige doel is de burgerij voor alle nadeel te vrijwaren.

Als antwoord heeft burgemeester Max doen aanplakken: Waarde medeburgers! Een heden aangeplakt bericht leert ons, dat de Belgische vlag die aan onze huizen wappert, door de Duitse troepen als een uittarting wordt beschouwd. Veldmaarschalk von der Goltz heeft anders in zijn proclamatie van de tweede september gezegd, dat hij niemand vroeg zijn vaderlandse gevoelens te verloochenen. Wij konden dus niet voorzien, dat het uiting geven aan deze

gevoelens als beledigend zou worden beschouwd. Ik moet toegeven, dat de verzekering van het tegendeel in gematigde bewoordingen is opgesteld, met het kennelijke doel onze gevoelens niet te kwetsen. Toch zal zij daarom niet minder de vurige en fiere bevolking van Brussel diep smarten. Ik vraag aan deze bevolking een nieuw bewijs te geven van haar koelbloedigheid en grootheid van ziel, waarvan zij in deze smartelijke dagen reeds zoveel voorbeelden heeft gegeven. Laten wij ons op voorhand buigen onder het lot, dat ons wordt opgelegd; laten wij onze vlaggen inhalen om wrijving te vermijden, en geduldig het uur der herstelling afwachten.

De volgende morgen waren deze biljetten met wit papier beplakt ...

22 september 1914

Volgens een bericht aan de Kölnische Zeitung heeft de burgerij van Brussel voldaan aan de aanschrijving van de gouverneur om de Belgische vlaggen in te halen. Zij heeft tot nog toe, zegt de correspondent, zich volkomen ordelijk gedragen. Slechts eens is er een aanslag gepleegd op een schildwacht; de dader is ter dood veroordeeld en neergeschoten.

Berichten dat burgemeester Max in het openbaar ophitsend zou zijn opgetreden door onjuiste oorlogsberichten te verspreiden, zijn tot dusverre niet juist gebleken. Mocht hij de bevolking tegen het Duitse militaire bestuur opzetten, dan zal hij dadelijk worden afgezet, besluit het bericht.

De toevoeging lijkt ons onnodig, als niets ten nadele van de burgemeester is aangetoond.

Duitse bladen hebben voor enige dagen een interview met Mgr. Coenraets, vice-rector van de Universiteit te Leuven gepubliceerd.

In de loop van dit gesprek zou deze hebben gezegd, dat de inwoners van Leuven op de Duitse soldaten hadden geschoten en hebben bevestigd, dat hij de schoten van Belgische geweren onderscheiden had van die van Duitse geweren.

Monseigneur Coenraets spreekt dit in een brief aan de Nieuwe Limburger Koerier tegen. Hij verklaart daarin met nadruk, in het geheel niet te weten van wie de enkele schoten kwamen, die hij slechts van uit de verte heeft gehoord en die zeker niet waren gericht op de hem vergezellende soldaten.

Van een schieten ook door slechts één enkele Leuvense burger is hem volstrekt niets bekend.

De Duitse troepen in België bevinden zich, volgens de Nieuwe Gazet, voor het merendeel in de omtrek van Brussel en hun hoofdmacht is samengetrokken in het noordoosten der stad.

In hetzelfde blad vinden wij vermeld dat er 30 à 40.000 Oostenrijkers te Brussel aangekomen zijn met zeven zware kanonnen, om er de Pruisen te vervangen.

Uit België

Men schrijft ons uit Vlaanderen zondagavond:

Het spreekt vanzelf, dat wij ons in deze tijden angstvallig onthouden van het zenden van nieuws over de krijgsverrichtingen zolang dit niet hetzij ambtelijk bekend is gemaakt, hetzij in gecensureerde bladen is opgenomen geweest. Dit is de enige rol, die ons op dit ogenblik zowel tegenover het land dat ons gastvrijheid verleent, alsook tegenover ons eigen, onzijdige land past.

Getrouw aan deze stelregel knippen wij nu het volgende uit de Antwerpse Métropole van heden, die het geheel nog met een kaartje toelicht.

Op negen september moesten de Duitsers in Frankrijk hun rechtervleugel terugtrekken; zij trachtten deze zo snel mogelijk met troepenafdelingen uit België te versterken.

Het IXe reserve armeekorps (von Boehn) was reeds op 6 september te Aalst, op 7 september te Kwatrecht en Melle, op 8 september te Beerlegem (besprekingen met de burgemeester van Gent), op 9 september te Oudenaarde en op 10 september te Bossuit.

De 6^e reserve-divisie infanterie (derde reservekorps), op 8 september te Ninove, was de volgende dag de Nederbrakel en de 10^e te Ronse.

Op de 10^e maken beide afdelingen rechtsomkeert; von Boehn is de 11^e weer te Oudenaarde terug, de 6^e reserve divisie infanterie is die dag met geforceerde marsen weer te Brussel en trekt de 12^e in de richting van Haacht.

Wat is er in die tussentijd gebeurd, wat deze snelle achterwaartse bewegingen nodig maakt? Welnu dit komt omdat de 10^e september de Belgen van Antwerpen uit het offensief hernomen hadden.

Zo blijkt dus, wat ik u trouwens reeds terstond berichtte, dat de bewegingen der Belgen, te rechter tijd uitgevoerd, de Duitsers in hun plannen gestoord hebben; zij hadden daardoor een grote invloed op de gebeurtenissen op het Franse oorlogsgebied.

De 6^e divisie reserve infanterie was voorlopig vastgehouden en het korps van von Boehn verloor twee volle dagen (eerst op 12 september was het te Bossuit terug, op 13 september bij Doornik).

23 september 1914

Volgens een bericht uit Brussel aan de Bien Public is burgemeester Max, na zijn aanschrijving in verband met het bevel van generaal von Luttwitz aan de bevolking van Brussel, om de Belgische vlaggen in te halen, donderdag van de vorige week gearresteerd en voor von Luttwitz geleid, die hem mededeelde dat hij naar Duitsland zou worden overgebracht om zich te verantwoorden.

Nadat de burgemeester zijn houding had verdedigd, werd hij echter na een uur weer vrijgelaten.

Uit België.

Men schrijft ons uit Vlaanderen van maandag:

Een berichtgever van de Métropole meldt, dat Zemst gisteren 's middags na een weinig ernstig gevecht door de Belgen is ingenomen. Door de inneming van dit dorp, ten zuiden van Mechelen gelegen, hebben de Belgen een belangrijk steunpunt tegenover de Duitse voorposten veroverd.

De Bien Public bevat een volledige afdruk van het protest der Brusselse magistraat tegen het in bezit nemen van het Paleis van Justitie te Brussel door Duitse soldaten. De daarin opgenomen processen-verbaal bevestigen in allen dele hetgeen ik reeds meldde. Het blad voegt er bij, dat de rechterlijke macht van zijn protest weinig resultaat heeft gehad; alleen het hoogst nodige

aantal lokalen is aan rechters ingeruimd. De ruime vestibule en de meeste gehoorzalen blijven in handen der soldaten.

Het verkeer met Brussel is zo goed als onmogelijk geworden. De stoomtram Ninove-Brussel is stopgezet.

De kunstschaten in België.

Berlijn, 22 september. De kunstconservator van het Duitse generaal-gouvernement te Brussel bericht, dat hij te Leuven de kerken, het raadhuis, de bibliotheek, enzovoort aan een nauwkeurig onderzoek onderworpen heeft. Alle kunstschaten zijn in het raadhuis ondergebracht, onder toezicht van de commandant. Het raadhuis is geheel ongeschonden. Van de Pieterskerk is de kap van het dak zwaar beschadigd: er zijn kleine gaten in de plafondgewelven. De Michaëlskerk, de Jacobskerk met de Hubertuskapel, de Geertruidakerk zijn geheel onbeschadigd.

De gevels van de schone bibliotheek zijn zwaar beschadigd maar kunnen hersteld worden. Ongeveer een zesde van de stad is verwoest. De hele Stationsstraat, de gebouwen rond het Volksplein, rond het raadhuis en de Pieterskerk heeft de commandant der stad in de lucht laten vliegen om het raadhuis voor brand te behoeden. De eerste luitenant Thelemann, regeringsraad in het Pruisische ministerie van spoorwegen, en een onderofficier, die kunsthistoricus is, hebben de kunstschaten uit de brandende Pieterskerk gered. De schilderijen van Dirk Bouts, het avondmaal en het martelaarschap van de heilige Erasmus zijn bewaard gebleven. Vernietigd zijn de gebouwen, waaruit geschoten is, het zijn geheel moderne, particuliere woningen, zonder kunsthistorische waarde.

Antwerpen-Namen-Maastricht.

Brussel, 20 september 1914.

Zo langzamerhand wordt het vrijwel onmogelijk, de directe reis van Antwerpen naar Brussel en vice versa te maken, daar om begrijpelijke redenen zowel Belgen als Duitsers zich daartegen beginnen te verzetten.

Ik spreek, wel te verstaan, van de kortste verbinding tussen deze beide steden, en wel die via Mechelen, waar op het ogenblik bijna zonder ophouden gevochten wordt tussen de voorposten.

Langs omwegen is het nog altijd vrij gemakkelijk de reis te maken en elk ogenblik hoort men van lieden, voornamelijk Belgen, die kampjes van Antwerpen via Gent en Ninove Brussel bereiken.

Men moet erkennen, dat de Duitsers niet moeilijk zijn voor ons Hollanders. Bij de lange file van mensen, die voor de Kommandantur in de rue de la Loi op hun passen staan te wachten, is het voldoende, zich als Hollander te melden, om spoedig te worden geholpen. De Belgen daarentegen zijn niet zo gemakkelijk. Antwerpen te verlaten is moeilijk, en in de richting van het gevecht vrijwel onmogelijk. Gelukkig kon ik een invloedrijk persoon bewegen, me naar het hoofdkwartier van het Belgische leger te brengen onder zijn geleide, om doorgang naar Brussel te verzoeken. Juist toen ik daar was, bracht men er zes Duitse krijgsgevangenen

Eén ervan had een Belgische overjas aan, en ze werden allen voor de officieren gevoerd. Het heet, dat zij, die met Belgische uniformen gevangen genomen worden, dadelijk tot de kogel veroordeeld worden, en men vertelde, dat de krijgsgevangene dan ook dadelijk de jas had willen uitdoen, wat echter niet veroorloofd werd.

Even later komt men mij mededelen, dat ik naar Mechelen kan vertrekken, en een paar minuten later snorren we, onder militair geleide, over de rijweg. Bij alle bruggen, dorpen, overwegen, enz., enz., staan schildwachten en overal moet stilgehouden en door onze militairen vriend het wachtwoord gefluisterd worden

in Mechelen word ik afgeleverd aan de generaal der bezetting, die me het roekeloze van mijn onderneming onder het oog tracht te brengen, maar toch mijn pas voor de volgende morgen afteken, wat mij, volgens hem, zonder moeite door de voorposten zal brengen.

Mechelen zelf is in het geheel niet verwoest.

Slechts Duitse voorposten waren in de stad geweest, maar ze werden spoedig weer verdreven, en nu keert de bevolking reeds weer terug en is de stad vol Belgische soldaten, die zelf de wegen tot bij Zemst bezet houden.

Er zijn enige verbrande en ingestorte huizen in Mechelen te vinden, wat echter, daar de stad groot is, niets beduidt en weinig opvalt. Wel vindt men overal mensen, die jammeren over de verwoesting, maar nu ik Leuven en Aarschot gezien heb, kan ik hen nauwelijks begrijpen. Men zegt, dat de bisschop geweend heeft toen hij zag, dat de prachtige, geschilderde ruiten van de grote kerk te Mechelen alle vernield waren door de bommen (evenals de meeste ruiten in gehele straten), maar als ik denk aan zoveel gefusilleerde mannen, ja zelfs vrouwen, en aan de arme soldaten op het slagveld, dan kunnen die ruiten mij nauwelijks beroeren. Ik ben zowel in de grote kerk als in de heilige Mariakerk geweest, waarvan men vermeldde, dat ze van binnen geheel verwoest waren, doch ik vond maar zeer weinig schade. Een paar stenen der gewelven zijn eruit geschoten,

en hebben in een paar gevallen, de zerken der graven gebroken en wat schade veroorzaakt; de vernieling van geschilderde ramen is het grootste verlies. Men noemt mij een zeer grote waarde. De prachtigste schilderijen waren in veiligheid gebracht, zo twee van Rubens, terwijl slechts een heel enkele der overblijvende schrammen vertoont. Kortom, de verwoesting der kerk is wel overdreven en van een verwoesting van Mechelen kan men niet spreken.

Heel wat erger ziet het er uit in het nabijgelegen Kapelle op den Bos. Het anders zo lieflijke dorp ligt zo goed als geheel in de as. Misschien staan er nog een goede twintig huizen, gedeeltelijk van Duitsers bewoners. Men weet, hoe hier gevochten is op 5 en 6 september. Van het aantal doden en gewonden is het in al deze gevechten moeilijk iets naders te ervaren, en het is de vraag of de geschiedenis wel ooit het juiste zal weten.

Evenals op zoveel andere plaatsen, als Halen, Diest, Aarschot, verloren de Duitsers hier honderden, ja misschien duizenden doden, maar ze rukten ten slotte toch voorwaarts. Het gevecht bij Kapelle op den Bos vond vóór het dorp plaats, en toen de Duitsers, na hun overwinning, die zoveel bloed gekost had, het dorp binnentrokken, was dit zo goed als geheel verlaten door de bewoners.

Waarschijnlijk hebben enige Belgische soldaten bij het terugtrekken nog vanuit de huizen geschoten; de Duitsers beweren echter, dat het burgers waren, en maakten een begin met het verbranden van de huizen. Zelfs de kerk werd niet gespaard, en nu is alles verbrand en vindt men de klokken te midden van het puin liggen; de zusterschool bestaat niet meer en de prachtige spoorwegbrug is, evenals de houten passerelle voor voetgangers, opgeblazen.

Toen ik, na dit alles gezien te hebben, te Mechelen terugkeerde, gold het eerst logies te vinden, want daarmee is het, nu de meeste huizen nog gesloten zijn, maar treurig gesteld. De waard van La Bourse schudt bedenkelijk het hoofd, als ik hem om een kamer vraag. Maar gelukkig zijn er juist heden enige mensen vertrokken en ik heb het geluk een ruime kamer te vinden.

Het avondeten is nog niet klaar en daar alle restaurants stikvol zijn, ga ik Mechelen nog wat bekijken. Op een der boulevards wandel ik rustig voort, als ik plotseling iemand hoor hardlopen achter mij. Als ik omkijk, komt hij juist voorbij en schreeuwt: “‘t Is warm, zulle!” Nu is het helemaal niet warm, maar ik kan me begrijpen, dat iemand, die zo loopt, het warm heeft, en zo zeg ik:

“Ja, ge zult het wel warm hebben.”

Geen antwoord, de man loopt hard terug.

Ik wandel door.

Een fiets komt achter mij aan, een soldaat springt naast mij af en zegt:

“Hebt ge papieren?”

“Waarvoor papieren?”

Ja, om hier door te gaan.

Ik ga hier niet door. Ik slaap hier.

Ja, maar ge moet papieren hebben.

Die heb ik, maar waarvoor houdt ge mij?

“Ik geloof, dat is een Hollander”, zegt nu een tweede, die er ondertussen bijgekomen is. Het blijkt nu, dat er ook veel Hollands sprekende Duitsers zijn en ze er in mij een menen te herkennen.

Ik toon mijn papieren, en dan beginnen weer de gewone excuses.

Nu blijkt het ook, dat de hele komedie van de mij voorbij lopende man op touw gezet is, om te horen of ik Vlaams klap.

Nu schijnt het, dat men bewijzen heeft, dat nog steeds berichten uit Antwerpen aan de Duitsers worden overgebriefd, ja, dat er zelfs nog een Marconi-toestel te Antwerpen ergens verborgen moet zijn, dat de Belgen echter niet kunnen ontdekken.

De volgende morgen reis ik vroeg af. Reeds bij de brug over het kanaal, (die in het geheel niet verwoest is, zoals beweerd is), moet ik mijn papieren tonen.

Ik verkeer spoedig in een chronische staat van arrest, wandel het grootste deel van de weg tussen twee soldaten, met de bajonet op het geweer, en mij hangt voortdurend boven het hoofd, naar Mechelen teruggestuurd te zullen worden.

Eindelijk kom ik bij de commandant, die zo vriendelijk is, mij op mijn verzoek een sergeant mee te geven, welke mij door de Belgische voorposten brengt.

Met een: “dit zijn de laatste voorposten”, laat hij mij eindelijk alleen mijn weg vervolgen, die even verder door gevelde boomstammen versperd is, waarover ik heen klauter, om dan, tot mijn verbazing, toch weer tegenover een Belgische soldaat te staan.

Nu begint het dorp Zemst, dat geheel verlaten voor mij ligt. Hol klinken mijn schreden door de uitgestorven straten, waarlangs de

huizen voor het grootste deel in puin liggen. Vóór de half verbrande huizen staan overal lege flessen, en stoelen, als bewijs, dat de Duitsers ook hier goede kelders hebben weten te vinden, waarvan de bewoners alweer niet de wijze raad opgevolgd hebben, om de alcoholvoorraad vóór de komst der Duitsers te vernietigen.

Zemst met zijn uitgebrande muren is neutraal. De voorposten der Belgen liggen even ver ten noorden van dit dorpje, als die der Duitsers ten zuiden ervan liggen¹. Hier wil ik gaarne even opmerken, dat dergelijke berichten als ik hier geef, niet opgevat kunnen worden als het verraden van de opstellingen der troepen, daar elke Belgische voorpost precies weet, waar de Duitsers staan, en de Vlaamse bladen over deze opstelling veel nauwkeuriger berichten bevatten. Bovendien veranderen die stellingen dagelijks.

Even buiten het dorp gekomen, zie ik iets bewegen achter de bomen, die de rechte straatweg vóór mij aan weerszijden begrenzen. Dat zijn de Duitsers. Nu hebben ze mij gezien en peinenz erover, wat ik ben. Zullen ze schieten?

Ik wandel lustig door in het midden van de grote weg.

Op dat ogenblik valt het mij in, dat de Belgen erover spreken, hoe slecht de Duitsers schieten, maar dat kan mij volstrekt niet erg opbeuren.

Nu ben ik op 500 meter, nu op 400 meter.

¹ Het bericht komt zojuist, dat Zemst weer door de Belgen bezet is.

Mij bekruipt de lust om te keren, en alleen de absolute zekerheid, dat, als ik nu omkeer, mij zeker een kogel zal treffen, noopt me door te gaan.

Steeds meer nader ik de soldaten, en hoe meer ik naderbij kom, hoe zekerder ik me gevoel, want als ze me duidelijk zien, zullen ze niet schieten, daar ik ongewapend ben. Op twintig schreden afstand, hoor ik de grendels der geweren overhalen. Nu heet het "Halt!" De papieren getoond, en onder bewaking van een Gefreiter, die aangemaand wordt op mij te letten en zijn geweer gereed te houden, word ik weggevoerd. De eerste officier, die ik tegenkom, laat mij blinddoeken en zo kom ik bij de majoor, die mij de blinddoek laat afnemen, mij uiterst beleefd behandelt, en mij een kas ter beschikking stelt voor Brussel.

De kas wordt bestuurd door een Duits soldaat, die proviand moet halen, maar de majoor deelt uitdrukkelijk mee, dat ik volkomen vrij ben, en afstappen kan, waar ik wil en wanneer ik wil.

Als we dan ook bij de elektrische tram van Brussel aankomen, zet ik daarin de reis voort en bereik spoedig het centrum der stad.

Welk een verandering! Brussel vertoont weer het beeld van wat het op het ogenblik nog is: een door de Duitsers bezette stad.

24 september 1914

Te Halle in Brabant had de bevelvoerende Duitse generaal niet minder dan 20.000 paarden opgeëist, die door het zuiden van Brabant en van Oost-Vlaanderen geleverd moesten worden.

Burgemeester Max van Brussel heeft deze opvordering onwettig verklaard omdat de handtekening van von der Goltz ontbrak en tegenbevel gegeven.

Slechts 800 paarden zijn aangeboden geworden.

Te Ternat hebben de Duitsers het kasteel met park van baron de Lichtervelde totaal vernield. Meer dan 10.000 bomen hebben zij omgehakt.

De Duitsers zijn bezig van Brussel een versterkte vesting te maken. Met duizenden tonnen aarde hebben zij wallen opgeworpen, loopgraven aangelegd en mijnen geplaatst.

Een ontzaglijke troepenmacht, met talrijke kanonnen is dinsdagochtend uitgetrokken in de richting van Merchtem, waar de Duitsers zich blijkbaar voor een grote slag gereed maken.

Duitse zorg voor de bedreigde Belgische kunstwerken.

In aansluiting bij een vroeger bericht, kan thans het volgende worden meegedeeld:

Door enige Nederlandse belangstellenden in het lot der Belgische monumenten is, op aanstichten van de heer Willebeek Le Mair te Rotterdam, met voorkennis van de minister van buitenlandse zaken en nadat men zich overtuigd had, dat deze poging van Belgische zijde op prijs werd gesteld, tot de Duitse gouverneur-generaal in België, baron von der Goltz, een brief gericht van de volgende inhoud (vertaald):

Rotterdam Den Haag, 10 september 1914.

Excellentie,

Het schijnt tot de onvermijdelijke rampen van de oorlog te behoren, dat ook grote cultuurwaarden daarbij verloren gaan: de schoonste monumenten van bouwkunst kunnen niet altijd voor verwoesting worden behoed en ook de belangrijkste kunstwerken van andere soort, beeldhouwwerken en schilderijen, moeten soms aan de grootste gevaren worden blootgesteld. Uit deze overweging deden zich in de Duitse dagbladpers reeds stemmen horen, die erop doelden, dat voor de heling van deze aan de beschaving geslagen wonden een Samaritanendienst behoorde te worden ingericht, gelijk voor de hulp der gewonden het Rode kruis bestaat. Het is inderdaad duidelijk, dat ook onder de kunstwerken nog veel gered zou kunnen worden, wanneer slechts, dadelijk na de ramp, de nodige maatregelen werden getroffen.

De ondergetekende Nederlanders hebben gemeend, dat het hier een taak geldt, aan welke vervulling de neutrale volkeren op dezelfde wijze kunnen deelnemen als aan de liefdediensten van het Rode kruis.

Door persoonlijke betrekkingen met Duitse kunstenaars en kunstvrienden ermede bekend hoe hoge waarde juist in Duitsland wordt gehecht aan het behoud der monumenten, menen zij een beroep te mogen doen op de welwillendheid van uwe excellentie voor het zoveel mogelijk redden der in Leuven deels verwoeste en anderdeels bedreigde gebouwen en andere kunstwerken.

Geheel de beschaafde wereld, en Duitsland zeker in de eerste plaats, zal blij verademen, wanneer in Leuven de roerende kunstvoorwerpen in veiligheid konden worden gebracht en de mooie oude gebouwen na de oorlog weer worden hersteld. Voor dit laatste doel is het evenwel onvoorwaardelijk nodig, dat reeds thans zonder dralen maatregelen worden genomen.

Bij het wegruimen der puinhopen moet met de grootste voorzichtigheid ervoor gezorgd worden, dat geen belangrijke fragmenten verloren gaan. Zelfs uit de inhoud der verbrande bibliotheek zou nog menig stuk van waarde te redden zijn, indien, tot het tijdstip van een deskundig onderzoek der puinhopen elke beschadiging door water kon voorkomen worden.

Voorlopig zou met eenvoudige middelen reeds veel te bereiken zijn. Houten hekken om de belangrijkste gebouwen zouden het wegslepen van het puin kunnen beletten, nooddaken, van presenning of ander waterdicht zeildoek gemaakt, zouden de gebouwen en de hopen boeken tegen de regen beschutten.

Dergelijke maatregelen zijn wellicht op het ogenblik reeds door het Duitse bestuur in België bevolen. In het tegenovergestelde geval echter moge het de ondergetekenden in alle bescheidenheid vergund zijn daarop de aandacht van uwe excellentie te vestigen.

Zij verzoeken ook vriendelijk hieraan te mogen toevoegen, dat zij zich, zo nodig, gelukkig zouden achten, indien uwe excellentie kon toestaan, dat enige Nederlandse deskundigen, onder oppertoezicht en bescherming van het Duitse bestuur met behulp van Leuvense werklieden voor de meest nodige voorzieningen zouden mogen zorgen en dit op kosten van enkele kunstvrienden.

Bij inwilliging van dit verzoek vragen de ondergetekenden beleefd om toezending der nodige "Passierscheine" voor twee automobielen, waarvan een met zeildoek beladen, en voor vijf deskundigen en twee chauffeurs, onder opgave der te volgen route. Deze kunstambulance zou dan na twee dagen te Leuven kunnen aankomen. Eventueel antwoord wordt beleefd verzocht aan het adres van de heer Willebeek Le Mair te Rotterdam.

(Was getekend) Dr. H. P. Berlage N.zn.

H. H. Van Dam A.C.zn.

Dr. Jan Kalf

J. Willebeek Le Mair.

Door de vriendelijke bemiddeling van de minister van buitenlandse zaken kon deze brief zijn bestemming bereiken en intussen waren de nodige maatregelen genomen voor de eventuele uitvoering van het plan. Een grote hoeveelheid waterdicht zeildoek was in huur besproken, en met de heer Le Mair waren een architect, een kunsthistoricus, een deskundige voor de verpakking van schilderijen en kunstvoorwerpen en een bekwaam bouwkundig opzichter gereed om naar Leuven te vertrekken. Op 21 september echter werd van het hoofd van het Duitse burgerlijk bestuur in België het in vertaling hieronder medegedeelde antwoord ontvangen, dat de tocht overbodig maakte, doch tevens deed zien, dat het doel der poging vermoedelijk toch bereikt zou worden.

Brussel, 16 september 1914.

Op het aangenaam schrijven van de tiende II. betreffende de bescherming en redding van bedreigde bouwwerken en kunstmonumenten heb ik de eer, onder betuiging van de meest welgemeende dank voor uw te waarden belangstelling, beleefd te antwoorden, dat de gewenste maatregelen reeds door het keizerlijk Duits bestuur ter hand zijn genomen. Duitse deskundigen zullen geheel in de geest van uw vingerwijzingen (Anregungen), onder bijstand der Belgische vakmannen, die ik om hun medewerking heb verzocht, alle nodige voorzieningen pogen te treffen ter bescherming van bedreigde kunstwerken.

Onder herhaalde betuiging van mijn meest welgemeende dank heb ik de eer te zijn

uw zeer dienstwillige

D. v. Sandt.

De brief was, blijkens de poststempels (de Brusselse in het Duits) juist drie dagen onderweg. De enveloppe is er een van de Belgische ministerie van landbouw en openbare werken, over welks gedrukt kenmerk een Duits stempel is aangebracht.

Brussel, 23 september. Uit de brandende kerk te Epegem bij Mechelen heeft een Duits officier twee grote altaarschilderijen van oude Vlaamse meesters gered, die hij aan de afdelingschef bij het gouvernement-generaal heeft overgedragen. Deze heeft ze ter beschikking van het bestuur van de Belgische musea gesteld.

Antwerpen Namen Maastricht.

Brussel, 21 september.

Brussel heeft behalve zijn vlaggen en gekleurde lintjes ook, sedert ik het de laatste keer zag, veel van zijn verkeer verloren. Zonder bijzondere vergunning mag men er niet in een auto rijden, en op wielrijders is er reeds geschoten, zodat het ook voor Hollanders aan te bevelen is te lopen.

Nu is zulk een vergunning niet zo heel moeilijk te krijgen, maar velen vinden het niet de moeite waard erom te vragen, of zijn huiverig zulks te doen, zodat het autoverkeer in de straten sterk is verminderd.

De bevolking fluistert hoopvol; de mensen hebben de vele gewonden gezien, die van Leuven, Aarschot en Mechelen uit werden binnengebracht, en menen, dat het uur der bevrijding spoedig zal slaan. Men zegt, dat de Duitsers 400 doden en 2000 gewonden hadden in de verschillende gevechten die van 10 tot 13 september geleverd werden. Zeker is het, dat een deel der bezetting van Aarschot (300 man) door de Belgen gevangen gemaakt is, die echter hun uitval met 4000 gewonden en 600 doden moesten bekopen. Er zijn twee spoorwegen tussen Brussel en Leuven, waarvan er slechts één beschadigd werd, zodat wel het verkeer enigszins belemmerd werd, maar toch niet geheel gestremd. Trouwens de Duitsers hebben de vele tunnels, die op het traject Luik-Namen door de Belgen zelf vernietigd waren, hersteld en voeren daarlangs nu hun troepen en proviand. In de laatste dagen moeten er weer een 200.000 man langs deze weg naar het front gegaan zijn.

Nog altijd gebeurt dit in de met groen bekranste wagons, waarop als steeds "Nach Paris" met krijt is geschreven.

Ook de Franse krijgsgevangenen van Maubeuge werden in zulke wagons vervoerd en een gedeelte ervan kwam via Brussel en moest buiten Brussel blijven staan, bewaakt door Beierse soldaten.

Bijna had Brussel zijn ijverige burgemeester Max verloren. Deze had namelijk, zoals geweten, laten aanplakken dat men in vredesnaam maar de vlaggen moest inhalen en wachten op het uur der vergelding.

Die proclamatie werd door de Duitsers overplakt en de burgemeester werd uitgenodigd, op het commando te komen. Daar werd hem meegedeeld, dat hij zich als gevangene had te

beschouwen, maar Max had zijn verdediging bij de hand. Hij had de burgers op de wijze die de meeste uitwerking had tot rust moeten aanmanen, daar het verbod der Duitsers, om de vlaggen uit te steken, gemakkelijk de burgers had kunnen opwinden, daar juist de nationale feesten de 21^e september gevierd zouden worden. Dit wisten de Duitsers niet, en ze lieten Max bij die verzekering weer naar huis gaan.

Wat nu de houding der Duitsers in Brussel betreft, zo moet men werkelijk bewondering hebben voor de rust, waarmee zij ongewapend ook 's avonds in Brussel rondlopen. Men zou denken, dat zij zich vrij onzeker moeten gevoelen in een stad, waarin zoveel weerbare mannen met haat in het hart rondlopen, maar blijkbaar vrezen zij dat niet. Enkele gevallen van twist in dronkenschap uitgezonderd, schijnen ze ook goed met de bevolking op te kunnen schieten; men ziet ze overal gemoedelijk met de burgerij praten. Mij is verteld, dat ze bij hun intocht een Belgisch lansier en enige burgers als gevangenen vóór in hun stoet meevoerden, maar waarschijnlijk waren die juist gevangen genomen, en in ieder geval geeft wèl het feit, dat zij in Brussel zijn, maar zeker niet hun houding aanstoot aan de bevolking.

Toch schijnen de maatregelen der Duitsers langzamerhand strenger te worden.

Op alle boulevards in de buitenwijken der stad staan dubbele posten met geladen geweer, en zonder bijzondere vergunning komt niemand er voorbij. De tram naar Ninove, die vroeger ontelbare reizigers vervoerde, waarvan nooit de paspoorten gevraagd werden, komt nu bijna leeg voorbij, en de weinige reizigers worden aan een streng onderzoek onderworpen.

25 september 1914

Burgemeester Max

Keulen, 24 september.

Naar de Kölnische Volkszeitung uit Brussel verneemt, ziet men, nu burgemeester Max zelf openlijk de toedracht vertelt van zijn gevangenneming, die men van officiële Duitse zijde om zijnentwil niet had willen bekend maken, ook van Duitse kant geen reden meer tot geheimhouding. Nadat burgemeester Max zijn verontschuldiging had gemaakt en beloofd had het niet weer te doen, werd hem de verbanning naar Duitsland bespaard. Max weet dat hij in zijn eigen belang en in dat van zijn medeburgers de beste redenen heeft zich niet nogmaals aan een gevangenneming bloot te stellen.

Het krijgsbedrijf in België.

Sas van Gent, 23 september. De 22^e deze is, naar het schijnt, een uitgebreide actie van het garnizoen van Antwerpen in zuidoostelijke richting begonnen, gericht tegen de verbindingen van het Duitse leger over Luik.

De 23^e zijn tussen Mechelen en Aarschot ongeveer 2000 man Duitse Landstorm buiten gevecht gesteld. Alle (1800) krijgsgevangenen, buiten de officieren, worden dadelijk naar Engeland vervoerd. De meeste officieren trouwens, die in de huidige oorlog gevangen genomen zijn, zijn niet doorgevoerd, doch te Antwerpen geïnterneerd. Tegen hen, in wiens bezit gestolen voorwerpen gevonden zijn, of tegen wie sterke vermoedens bestaan, dat zij de gruwelen in Aarschot, Leuven enzovoort hebben bevolen, wordt voor de krijgsraad rechtsingang verleend.

Berlijn, 23 september. Onder het opschrift: "Aan het verkeerde adres", schrijft de Schlesische Zeitung te Breslau, dat men in Nederland, welks kunst met die van de Vlaamse gedeelten van België een geheel vormt, gemeend heeft, dat het gevaar voor, of het behoud van de kunstwerken van het Duitse legercommando afhangt en men dus met een beroep op de kunstzin van de Duitse keizer, iets vermocht.

Deze bezorgdheid richt zich, meent het blad, tot het verkeerde adres. Vooreerst is reeds lang geconstateerd, dat te Leuven, behalve het zeker zeer te betreuren verlies van de bibliotheek en de toren en het dak van de Sint Pieterskerk, geen beschadiging van kostbare gebouwen en kunstwerken is voorgekomen. De Duitse officieren en manschappen hebben met de grootste toewijding het stadhuis en voor zover het mogelijk was, ook de St. Pieterskerk gered. Volgens Nederlandse bladen moeten daarbij zelfs vier Duitse soldaten het leven hebben ingeboet. De eerst in de jongste tijd gebouwde en nog niet gereed gekomen Benedictijnenabdij op de stad beheersende Cesarberg is gespaard, hoewel ook van daaruit geschoten is.

Te Asse, ten zuidoosten van Dendermonde, zijn zeven Duitsers gevangen genomen, die zich in het station verborgen hadden; deze plaats is nu van vijanden gezuiverd.

Onderzoek naar de schending van het volkenrecht in België.

De Belgische commissie van onderzoek naar de schending van de regels van het volkenrecht, de wetten en de oorlogsgebruiken, heeft aan de Belgische minister van wetenschappen en kunsten, minister van Justitie ad interim, haar vierde verslag uitgebracht dat als volgt luidt:

Sedert de ontruiming van Aarschot door de Duitse troepen, heeft de commissie van onderzoek een harer leden, M. Orts, legatie-raadsheer van Zijne Majesteit de koning der Belgen, afgevaardigd om persoonlijk de toestand van die stad na te gaan.

M. Orts heeft ons het volgende verslag overgemaakt:

Volgens het verlangen van de onderzoekscommissie, heb ik mij op 12 dezer naar Aarschot begeven.

In de algemene offensieve beweging, die hen snel naar Leuven deed oprukken, hadden onze troepen niets gedaan dan de stad doortrekken, zonder er stil te houden.

De openbare diensten waren nog niet heringericht en de inwoners hadden hun haardsteden nog niet betrokken, zodat bij mijn aankomst Aarschot er nog uitzag als juist zoals de Duitse troepen het 30 uren te voren hadden verlaten.

Zoals ik heb kunnen bevestigen hebben de door de commissie gehoorde getuigenissen, namelijk die van M..., het aanzien der stad zeer juist beschreven.

Als men, van Lier komende, de brug over de verlegde Demer nadert, wordt de weg aan weerskanten omzoomd door huizen van kleine landbouwers en groentekwekers. Al die huizen zonder uitzondering zijn afgebrand.

De aanhangsels, als stallen, schaapskooien, kippenhokken, smidsen, niets werd gespaard en het is denkkelijk te zien dat het vernielingswerk werd bevorderd door het gebruik van brandstichtende vloeistof, daar het vuur is voortgelopen over de

grond, vernietigende zelfs het gewas, de hoven, de hagen en de fruitbomen in een straal van 20 tot 30 m afstand van de gebouwen.

De eerste huizen die men ontmoet over de brug zijn ook verbrand. Hun gevels dragen daarenboven talrijke sporen van kogels; de 19^e, op het ogenblik van de aftocht van het Belgisch leger op Antwerpen, was deze plaats het toneel van een hevig achterhoedegevecht.

De weg naar Lier neemt hier een draai naar rechts en men komt in de stad langs een kronkelweg, die naar de marktplaats leidt.

Op heel de lengte van deze weg, over een lengte van omtrent 500 m, zijn alle huizen afgebrand. Het vuur is ook verder gelopen in de stegen die er rechts en links op uitlopen, derwijze dat aan deze zijde der stad een hele wijk vernietigd werd.

De steenweg volgend, heb ik op een afstand van talrijke kilometers in de richting van Gelrode, de puinen bemerkt van boerenwoningen en alleen staande burgervilla's.

Het is daarbij de enige van de statie in een veld van 100 m links van de baan, dat burgemeester Tielemans, zijn zoon, zijn broer, en een brede groep medeburgers door de Duitsers werden gefusilleerd.

Na wat gezocht te hebben, heb ik aan de voet van een helling de plaats gevonden waar deze onschuldige slachtoffers onder de razernij der Duitsers vielen.

Klodden zwart gestold bloed wijzen nog de plaats aan waar ieder slachtoffer gevallen is onder het vuur van het schietpeloton.

Deze vlekken zijn twee meter van elkaar verwijderd, wat de gezegden der ooggetuigen bevestigen, volgens dewelke de moordenaars op het laatste ogenblik twee mannen op de drie uit

de rang deden komen, het lot, bij gebrek aan alle schijn van onderzoek, zo aanduidende degenen die moesten sterven.

Op enige stappen van daar, wijzen de vers omgewerkte aarde en een eenvoudig houten kruis, inderhaast door bevriende handen gepland, de plaats waar de lijken van 27 slachtoffers rusten.

De put, gedeeltelijk toegegooid, scheen nieuwe slachtoffers af te wachten.

Ik zag bij de kerk andere graven, van tijdens de Duitse bezetting gedode burgers; maar in deze stad, door haar bevolking verlaten, was het moeilijk ooggetuigen te vinden van de gebeurtenissen, zodat ik niet juist het getal inwoners van Aarschot kon vaststellen, die onder de Duitse kogels gevallen zijn.

De stad, inderdaad, is bijna verlaten, in de voornaamste straat alleen was wat beweging door het voortdurende voorbij trekken van in gang zijnde troepen. In de zijstraten zag men hier en daar enige groepen mensen die zich op de dorpel van hun verwoeste woningen bevonden.

De beschrijving der verbrande wijken geeft slechts een flauw gedacht van de verwoesting die in deze ongelukkige stad werd aangericht, want zo Aarschot gedeeltelijk door het vuur werd vernield, kan ik bevestigen dat het geheel werd verwoest.

Van de huizen die door de vlammen werden aangetast staat er niets meer recht dan de vier muren, tussen welke de ingestorte daken en vloeren verkoolde massa's vormen, waarboven enig ijzerwerk of metalen huisraad, door het vuur zwart gebrand, uitsteekt.

Terwijl wij deze straat, tussen de rangen van een kolom infanterie doorgaan komen stukken muur, puntgevels, elk ogenblik door de sterke wind aan het wankelen gebracht, neervallen, telkens een dof gerucht veroorzakend, terwijl een wolk van stof opstijgt.

Het warnet van ontspannen telefoondraden, duizend stukken puin en afval over de straat verstrooid, gebroken vensters en glas, krakend onder de voeten vulden de indruk van de verwoesting.

De Grote Markt heeft minder geleden: het Gildenhuis en de drie huizen grenzende aan dat van burgemeester Tielemans, zijn afgebrand. Dit laatste is blijven staan en de gevel, evenals de gevels van de meesten andere huizen, welke op de plaats staan, draagt sporen van het geweervuur dat veroorzaakt werd, zegt met te Aarschot, door een paniek onder de dronken soldaten.

De Kerk ziet er erbarmelijk uit.

Haar drie deuren, alsook die der sacristie, zijn min of meer verteerd. De deur, gevende op de grote beuk en de zijdeur rechts, beiden in eik, zien eruit alsof ze met een stormram ingebeukt zijn, nadat de vlammen haar hadden aangetast.

Binnen zijn de altaren, de biechtstoelen, de harmoniums, de kandelabers verbrijzeld, de offerblokken opengebroken, de gotische beelden in hout, die de kolommen der middenbeuk versierden naar beneden gehaald, andere zijn gedeeltelijk verbrand. Overal heerst de grootste wanorde.

De grond was bestrooid met hooi, op hetwelk de inwoners geslapen hadden, die, zoals men weet, gedurende lange dagen, in groot getal hier opgesloten zijn geweest.

In het overige der stad, die wij snel door bekijken, treffen wij hier en daar nog verbrande huizen aan. Zij komen in groter getal voor langs de steenweg van Leuven, waar men van afstand tot afstand blokken van twee, drie, soms vijf verbrande woningen aantreft.

Ik trad in vele huizen binnen op het goed valle het uit, en doorliep de verschillende verdiepingen; langs ingebeukte deuren kon ik een oogslag werpen in een groot aantal woningen.

Overal is het meubilair vernield en op een onnoemelijke wijze bevuild; de papieren behangsels hangen in stukken langs de muren, de deuren der kelders zijn ingedrukt, de kasten, de schuiven, al wat gesloten was werd opengebrosen en leeg gemaakt. Het linnen, de meest verschillende voorwerpen bedekten de vloer, alsook een ongelooflijk getal lege flessen.

In de burgerhuizen werden de schilderijen doorgesneden, en de kunstvoorwerpen verbrijzeld. Op een deur dezer woningen, een groot gebouw en toebehorend aan een dokter, stond te lezen, alhoewel reeds gedeeltelijk weggevaagd, het volgende in krijt geschreven:

“Bitte dieses haus zu schonen de wirklich friedliche gute Leuten.
(Get.) Bannach, Wachtmeister.”

“Ik ging in het huis binnen, dat naar men zegde door officieren was betrokken geweest, en dat door toedoen van een hunner gered is geworden van algehele vernieling. Van op de drempel deed een wijnreuk mijn aandacht trekken op honderden geleedigde of gebrosen wijnflessen die de trapzaal, de trap tot zelfs de koer die op de hof uitgaf, belemmerden. In de vertrekken heerste er een onzegbare wanorde. Ik wandelde op een bed van gescheurde kleren, vlokken wol, voortkomende uit de verscheurde matrassen,

overall gebroken meubelen en in al de kamers, in de nabijheid der bedden, lege wijnflessen. De eetzaal was geheel in wanorde, dozijnen wijnromers stonden op de tafel en de fantasietafeltjes, die de doorgesneden zetels en canapés omringden, terwijl in een hoek een piano stond, waarvan het klavier was ingestampt.

Alles toonde aan dat deze plaats dagen en nachten het toneel is geweest van schandelijke bras- en slemppartijen.

Op de Marktplaats zag men in het huis van een notaris een gelijkaardig spektakel, en naar mij een wachtmeester van de gendarmerie bevestigde, die met zijn mannen wat orde bracht in deze warboel, heerst in de meeste huizen van voorname families, die door Duitse soldaten tot verblijf waren gekozen, dezelfde toestand.

Een nauwkeurig onderzoek zal, wanneer het ogenblik zal gekomen zijn, de belangrijkheid der schade aan de stad en de bevolking van Aarschot vaststellen.

Gedurende drie weken hebben de Duitse soldaten bijna al de huizen der stad leeggeplunderd, al de voorwerpen die hen onbruikbaar schenen vernietigend, terwijl de officieren zich de meest voorname woonsten voorbehielden. Al de waarden die de eigenaars niet de tijd gehad hebben, weg te bergen, zoals zilverwerk, familiejuwelen, klinkende munt, zijn op die manier verdwenen en de bewoners bevestigen dat de brand meermaals geen ander doel had dan de bewijzen van bijzonder belangrijke diefstallen te doen verdwijnen. Verschillende wagens met gemaakte buit zijn van Aarschot in de richting der Maas vertrokken.

“Wat de eigenlijke oorzaak der ramp is, die deze stad zonder verdediging is overkomen, wordt toegeschreven volgens de Duitse

krijgsoverheden, aan de moord op een officier door een burger, die zij aanduiden en die door de kop werd geschoten. Dit feit dient nog bevestigd te worden. Het volstaat voor dit ogenblik te onthouden dat, volgens de bekentenis van de indringer, de daad van één enkele voldoende rechtvaardiging daar stelt voor het vermoorden van een onbepaald getal onschuldigen, voor het verre wegvoeren van verschillende honderden anderen, voor barbaarse behandeling van ouderlingen, vrouwen en kinderen; de ondergang van talrijke families, de brand en de plundering van een stad van 8000 zielen.

26 september 1914

Oostende, 23 september. Sedert zaterdag zijn 4000 Duitsers in de buurt van Waterloo gekampeerd. Hun hoofdkwartier ligt te Ruisbroek.

Te Grimbergen en te Meise (ten noorden van Brussel) hebben de Duitsers een zwaar belegeringskanon opgesteld. In beide plaatsen hebben zij de mannelijke inwoners in de kerk opgesloten en de vrouwen naar Brussel gezonden, om te voorkomen dat deze zien wat er gebeurt.

Al de Leuvenaars zonder onderscheid, waar ze zich ook mogen bevinden (in Leuven of elders), gelieven zonder uitstel hun adres te Leuven en hun huidige verblijfplaats te doen kennen aan het Bureau Lovania, Marksingel 1, te Breda, dat inlichtingen nopens hen verschaft aan al degenen, die er om vragen.

Over de komst der Duitsers te Aarschot heeft een bewoner van die plaats aan de Nieuwe Gazet een verhaal gedaan, waarvan het blad het eerste gedeelte plaatst. Het luidt aldus:

Op woensdag 10 september 's morgens om 8 uur kwamen de eerste Duitse troepen te Aarschot aan. Een afdeling kwam binnen langs de Betekomse steenweg en begaf zich langs de statie naar de Leuvense steenweg om daar het gros van het leger te verwoegen. In dichte drommen kwamen zij opzetten en de doortocht duurde wel tot 's nachts half twee.

Dit binnentreden ging reeds dadelijk van gewelddadigheden gepaard.

De molen, staande op de berg van Rillaar, werd in brand gestoken en de statie vernield. De Belgische troepen hadden zich teruggetrokken op Leuven en gedeeltelijk achter de berg in de richting van Nieuwrode ten zuiden van Aarschot.

Ook het tramgebouw bij de statie moest het ontgelden.

De Belgische vlaggen werden afgerukt, en verschillende magazijnen, onder andere een confiserie werden leeggeplunderd en verwoest.

In de Amerstraat werden de mensen gedwongen uit hun huizen te komen.

Verskillende mannen werden gedood. Onder meer twee chef-gardes van de spoorweg, Bruyninckx vader en zoon Chappeauville en Michels. De laatste werd doorstoken met de bajonet.

Woensdagavond om 18 u 30 had een tegenaanval der Belgische troepen plaats. Na het einde van het gevecht, stond de blok huizen aan de Leuvense steenweg, dertien huizen bevattend, in brand, en ook een huizencomplex op de Grote Markt.

Aan het café Moll werd de bazin voor haar deur neergeschoten.

De burgers werden uit hun huizen verdreven onder voorwendsel, dat zij op de Duitsers geschoten hadden.

Nochtans waren door de burgemeester reeds 's morgens twee à drie burgerwachten huis aan huis gezonden om alle wapens in beslag te nemen en werd door hem al het mogelijke gedaan om kalmte en rust onder de burgers te handhaven.

De aanleiding was echter geheel anders.

Er kwamen in de Peterseliestraat Duitse soldaten in het huis van Josef Verhaegen, goudsmid, en vroegen daar om nachtverblijf. De vrouw stond dit gaarne toe, doch wilde eerst de kamer in orde brengen. De Duitsers gingen echter naar boven en schoten uit de vensters.

Donderdagsmorgens werd er aan alle mannen bevolen zich gevangen te geven, of zij gingen gefusilleerd worden.

Onze zegsman met vier anderen, hoewel niet persoonlijk verwittigd, begaf zich ook naar de wacht om zich vrijwillig gevangen te geven.

Ze werden in de schuur gebracht bij de weduwe Verlinden, waar er een honderdtal bij elkaar waren. Ze moesten op hun knieën gaan zitten met de armen omhoog. Door de soldaten werden hun de bovenkleden uitgedaan en alles afgenomen.

Van onze verteller werd de portemonnee afgenomen. Deze bevatte slechts drie frank en werd hem teruggegeven.

De vijf, die zich vrijwillig hadden gevangen gegeven, werden door acht soldaten naar de majoor gebracht.

Deze zegde hun: Gisterenavond zijn mijn soldaten door burgers beschoten. De schuldigen zijn gestraft, ziehier hun lijken. Er lagen langs de weg inderdaad twee hopen lijken, samen éénendertig. De vijf werden teruggeleid naar de schuur en omstreeks half drie in rijen van vier naar het dodenveld gebracht. Hier was men de lijken der gefusilleerden aan het begraven. Men zegde tot de mannen: “Graaf nu uw eigen graf. Ge gaat gefusilleerd worden”. Honderd zesentwintig mannen werden op rij gezet en soldaten met geladen geweer over hen geplaatst. Er kwam echter geen bevel tot schieten.

Daarna werden zij weer vier aan vier geplaatst en naar de stad geleid. Bij hen bevonden zich 63 Belgische krijgsgevangenen. Tegen de avond begon het te regenen en allen werden naar de woning van de deken geleid. In de Peterseliestraat ontmoette men een afdeling Duitse ruitery, welke hen met de teugels in het gelaat sloeg. Op de Grote Markt hadden de Duitsers een vuur gemaakt van allerlei meubelstukken, uit de huizen der omgeving gehaald. Hier bereidden zij hun avondmaal. Op de zolder van het huis van de deken en daarnaast in het huis van de koster werden de gevangenen ondergebracht. Het overige deel van het huis was vol gevluichte vrouwen en kinderen. Achter het huis brandden de huizen der Amerstraat af.

’s Morgens om 7 uur werd men naar het oud kerkhof geleid. Om 10 uur werden een tiental mannen in vrijheid gesteld, wiens vrouwen op vertoon van het trouwboekje hun loslating hadden bekomen. Zij gingen naar het stadhuis waar zij de majoor om een paspoort wilden vragen. Deze werd woedend omdat er te veel kwamen en zond allen naar de kerk terug.

Van officiële Belgische zijde meldt men ons uit Antwerpen:

In de eerste dagen van september heeft het Berliner Tageblatt zich uit Brussel laten berichten:

1. Dat de 30e juli, voor de zuidstation te Brussel, ten minste één Frans regiment te zien was geweest;
2. Dat een welingelicht persoon dezelfde dag Franse soldaten de Belgische grenzen had zien overtrekken, in de buurt van Bouillon.

De Duitse regering, zich rekenschap gevend van de verontwaardiging, die de schending der Belgische neutraliteit over heel de wereld heeft uitgelokt, gebruikt nu haar pers om de mening te doen ingang vinden, dat de onzijdigheid van België van tevoren reeds door de Fransen was geschonden. Vóór dinsdag 4 augustus had echter geen enkel Frans soldaat de voet op Belgische bodem gezet.

En wat de Franse regimenten aangaat, die het Berliner Tageblatt de 30e juli voor het Zuidstation heeft zien voorbij trekken, kunnen wij ons beroepen niet enkel op het getuigenis van geheel de Brusselse bevolking, maar van de Duitse gezant en de Duitse militaire attaché zelf. Deze heren waren de 30e juli nog te Brussel. Laat hen getuigen! Dat zij zeggen of hun agenten, ja dan neen, die dag een enkele Franse soldaat, om het even op welk punt der stad, hebben gezien.

Zondag 2 augustus, rond elf uur 's ochtends, verzocht de Duitse militaire attaché nog een Brussels blad het gerucht te logenstraffen dat Duitsland de oorlog aan Frankrijk noch zelfs aan Rusland zou hebben verklaard. En hij bevestigde, dat België niets van Duitsland had te vrezen. Zou hij zo hebben gesproken, indien de Franse soldaten de 30e juli te Brussel reeds te zien waren?

De Times van 21 september neemt een officiële nota over, welke te Berlijn de twintigste dezer werd bekendgemaakt, en volgens welke “Lord Kitchener enkele weken voor de oorlog in België zou zijn gekomen om met de opperstaff maatregelen te bespreken in verband met de ontschepping van een Engels expeditiekorps.” In deze nota werd anderzijds gezegd “dat er op 4 augustus in België 100.000 Engelse soldaten waren”.

Beide beweringen zijn even onjuist. Het is onwaar, dat Lord Kitchener in België is gekomen enkele weken voor de oorlog. Het is onwaar dat er de 4^e augustus ook maar een enkel Engels soldaat in België zou zijn geweest.

Engeland wist sedert lang, dat het Belgisch leger met de wapenen zich zou verzet hebben tegen een ontschepping van Engelse troepen in België. Ten tijde van het Agadir-incident heeft de Belgische regering niet gearzeld de vreemde gezanten te verwittigen, in bewoordingen, die aan duidelijkheid niets te wensen overlieten, dat het haar vast voornemen was de neutraliteit van België tegen wie dan ook met alle middelen te verdedigen.

De Belgische kunstschaten.

Teneinde meer zekerheid te verkrijgen omtrent de toestand der Leuvense en andere Belgische kunstschaten, heeft professor Martin aan Wilhelm von Bode geschreven, de General-Director der Koninklijke Musea te Berlijn. Van deze ontving hij dezer dagen bericht, dat naar van verschillende zijden verluidt de schilderijen der Sint Pieterskerk te Leuven alle behouden zijn met inbegrip van de beroemde Bouts. Onze lezers weten trouwens, dat een onzer oorlogscorrespondenten de schilderijen gezien heeft. Ook verder schijnen, volgens de door von Bode ingewonnen inlichtingen, in het

door Duitsland bezette Belgisch gebied aan de schatten op het gebied der schilderkunst geen beschadigingen van betekenis te zijn overkomen. Evenwel zegt men, dat er tal van kerkschatten zijn verdwenen. Professor von Falke is, blijkens von Bode's schrijven, op initiatief van deze aan het Duits bestuur in België toegevoegd, "um alles zu revidieren."